

Ціна свободи під схилами Татр До 81-ї річниці визволення Словаччини

8 травня 2026 року Словаччина та вся Європа відзначають 81-шу річницю завершення Другої світової війни на своїх теренах. Ця дата має особливе значення для русинів-українців, адже саме українці склали основну силу, яка ціною колосальних втрат принесла мир на словацьку землю.

Український вимір визволення

Бої за Словаччину у 1944–1945 роках стали однією з найскладніших сторінок війни через гірський рельєф та ешелоновану оборону ворога. Основний тягар операцій ліг на плечі 2-го та 4-го Українських фронтів.

Після звільнення території України у 1943–1944 роках, ці з'єднання на 60–80% склалися з мобілізованих українців. Особливої шани заслуговує 1-й Чехословацький армійський корпус. За архівними даними, понад 70% його особового складу становили закарпатські українці-русини, які першими проривалися додому через «кривавий» Дуклянський перевал.

Жертвність у цифрах

Статистика визволення Словаччини є трагічною та величною водночас:

Загальні втрати. На території сучасної Словацької Республіки поховано близько 60 000 – 63 000 радянських військово-службовців.

Українські втрати. Оскільки регіон визволяли саме Українські фронти, кожен третій загиблий був вихідцем з України. Це від 15 000 до 22 000 українців, які навічно залишилися в словацькій землі.

Географія пам'яті: де спочивають герої

Сьогодні у Словаччині доглянуто сотні військових кладовищ, проте кілька меморіалів є ключовими центрами національної пам'яті:

Даргівський перевал (Dargovský priesmyk). Місце «Словацького Вердена». Протягом семи тижнів взимку 1944–1945 рр. тут тривали одні з найзапекліших боїв у Європі. Хоча на самому перевалі встановлено величний пам'ятник Перемоги, основні поховання (понад 20 000 загиблих) після війни

були перенесені до великих некрополів.

Михалівці. – Меморіал «Градок» (Hrádok). Саме сюди перепочивали більшість героїв Даргова. Це одне з найбільших поховань у країні – понад 17 300 воїнів 4-го Українського фронту. Тут спочиває найбільша кількість українців, які звільняли східні райони країни.

Зволон. Центральне військове кладовище в серці країни, де поховано понад 17 000 бійців.

Братислава (Славін). Пантеон над столицею, що став місцем спокою для 6 845 воїнів, які звільняли місто у квітні 1945 року.

Свидник. Меморіал біля підніжжя Дуклі, де поховано понад 9 000 солдатів, які штурмували Карпатські перевали.

Штурово. Важливе поховання на півдні (понад 5 000 осіб), які форсували Дунай та Грон.

Сучасний погляд

Через 81 рік історики повертають імена конкретним людям, відходячи від безособового терміну «радянський солдат». Міждержавна угода між Україною та Словаччиною (від 20.01.2001) гарантує належний догляд за українськими військовими похованнями. Пам'ять про цих воїнів – це не лише данина минулому, а й свідчення того, що Україна завжди була і є невід'ємною частиною європейської боротьби за свободу.

Джерельна база: Цифрові архіви: «Мартиролог» (Україна), ОБД «Меморіал» та «Пам'ять народу».

Офіційні реєстри Словаччини: Evidencia VH (Zoznam vojnových hrobov SR) – державний реєстр військових поховань.

Наукові видання: Праці Військово-історичного інституту в Братиславі (Vojenský historický ústav) та монографії істориків В. Короля і О. Лисенка щодо внеску українців у Другу світову війну.

-мі-

Підготовка фестивалів і регіональних конференцій

ПРЯШІВ – 22 квітня 2026 року в приміщенні Союзу русинів-українців Словацької Республіки (СРУСР) відбулося чергове засідання Президії Центральної ради організації.

Головною темою зустрічі став аналіз поточної діяльності СРУСР, інформація про господарювання СРУСР у 2025 році, пропозиція бюджету на 2026 рік та стан підготовки 64-го Фестивалю драми і художнього слова ім. О. Духновича, який відбудеться 25 – 26 травня 2026 року в Пряшеві та 72-го Свята русинсько-української культури, яке відбудеться 19 – 20 червня 2026 року у Свиднику. В сучасному

у шести регіонах Східної Словаччини як підготовка до 52-го огляду народних пісень «Маковицька струна» проходять регіональні відбіркові огляди. Поруч з тим йде підготовка регіональних конференцій СРУСР та ІХ з'їзду, який скликано на 12 вересня 2026 року. За результатами обговорення було ухвалено відповідні рішення про організаційне зміцнення осередків СРУСР на місцях.

-мі-

Спільне фото учасників зустрічі.

Повернення до Пряшева: нова сторінка української дипломатії на сході Словаччини

22 квітня 2026 року у Пряшеві Посол України в Словаччині Мирослав Кастрян офіційно представив громаді нового Генерального консула України – Володимира Васильовича Камарчука. Це представлення стало фінальним етапом відновлення повноцінної дипломатичної присутності України на сході Словаччини після 11-річної перерви. Нагадаємо, що після закриття установи у 2014 році, Генконсульство знову відкрило свої двері у грудні 2025 року, а вже з лютого 2026-го розпочало повноцінний прийом громадян.

Досвід на службі громади

Новопризначений Генеральний консул Володимир Камарчук – кар'єрний дипломат із ґрунтовним юридичним досвідом. Випускник Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого, він пройшов шлях від роботи в органах правосуддя до керівних посад у Міністерстві закордонних справ України. За його плечима багатий досвід роботи на консульських посадах у Португалії та Словаччині (Братислава), займав керівні посади в Юридичному управлінні МЗС України.

Стратегічне значення для регіону

Для понад 40 тисяч українців, які проживають у Пряшівському та Кошицькому краях, відновлення роботи установи оз-

начає передусім доступність та зручність. «Людиноцентричність» стала головним гаслом, яке озвучив пан Камарчук під час зустрічі. Відтепер оформлення документів, постановка на консульський облік та правовий захист здійснюються безпосередньо в Пряшеві, що позбавляє людей необхідності тривалих подорожей до столиці Словаччини – Братислави.

Підтримка ідентичності та русинів-українців

Особливий пріоритет у роботі консульства – співпраця з русинами-українцями Словаччини. Пряшів, як історичний та культурний центр цієї громади, знову отримав офіційний майданчик для взаємодії з Україною. Консульство вже активно підтримує освітні ініці-

Володимир Камарчук.

тиви, зокрема суботню школу «Українські студії Пряшів», та планує тісну координацію з Союзом русинів-українців СР для збереження спільної мовної та культурної спадщини.

Важливою частиною зустрічі став виступ голови Центральної ради Союзу русинів-українців Словацької Республіки (СРУСР) Павла Богдана. Він детально поінформував українських дипломатів про діяльність Союзу та наголосив на пріоритеті залучення дітей і молоді з-поміж українських біженців до культурних проектів.

Журналіст, громадський діяч Святослав Довгович інформував про працю з молоддю, діяльність ПЛАСТу, організування молодіжних таборів і літніх шкіл українознавства.

Освіта та наука: фундамент майбутнього

Особливу увагу присутні приділили питанням навчання та академічної співпраці.

Ігор Андрейчак, директор Основної школи і Гімназії ім. Т. Шевченка в Пряшеві, поділився досвідом організації навчального процесу для українських дітей у словацькому середовищі.

Ярослава Кредатусова, директорка Інституту українистики Пряшівського універси-

Генерального консула України Володимира Камарчука (на фото вправо) представив Надзвичайний і Повноважний посол України в СР Мирослав Кастрян.

Частина учасників зустрічі.

(Продовження на 2 стор.)

Леся Українка: Титан духу

Словацько-українське товариство за фінансової підтримки Культурного Форуму – Фонду підтримки культури національних меншин щороку реалізує проекти до важливих подій суспільного життя України, а також проводить літературно-музичні вечори до ювілеїв визначних діячів української культури.

23 квітня цього року в репрезентативному, вшент заповненому залі Австрійського культурного форуму в Братиславі відбувся надзвичайно цікавий вечір, присвячений 155-річчю від дня народження легенди української літератури Лесі Українки (Лариси Косач).

Доля відміряла поетесі лише 42 роки, проте вона зуміла збагатити рідну літературу та піднести її до європейського рівня. Не маючи класичної шкільної освіти, Лариса Косач стала однією з найосвіченіших постатей своєї епохи та видатною перекладачкою. Її твори вражають глибоким патріотизмом, філософською мудрістю та незламною боротьбою за особисту й національну свободу.

Для знайомства з біографією поетеси організатори підготували відеоматеріал. Глядачі дізналися про її професійний та особистий шлях: чому з'явився псевдонім «Українка», про творчість, кохання та роки життя з чоловіком – відомим етномузикологом Климентом Квіткою, а також про виснажливу хворобу та передчасну смерть.

Протягом вечора зі сцени лунали безсмертні рядки – у віршах та піснях. Глядачі почули як класичні твори (зокрема Миколи Лисенка, який був близьким другом родини Косачів), так і сучасні

музичні інтерпретації поезії Лесі.

Мистецьку насолоду присутнім дарували талановиті виконавці: солістки Музично-драматичного ансамблю імені Тараса Шевченка Валерія Домінікова та Александра Мікушова, актор Словацького національного театру Мартін Мікуш та почесний гість вечора – соліст Національного театру Кошиці Максим Куценко, який не лише співав, а й зачарував публіку грою на бандурі. Виступи супроводжував професійний акомпанемент: Ленка Сенковичова (гітара), Бранко Ладіч (фортепіано, корепетитор та диригент Словацького національного театру) та Раймунд Каконі (акордеон і перкусія, професор Академії виконавських мистецтв).

Високий рівень програми підкреслили представники Посольства України в Словацькій Республіці: «Зі сцени лунали рядки Лесі Українки – у піснях, у голосах солістів, у музичних інтерпретаціях, які відкривають знайомі тексти по-новому. У такі моменти особливо відчувається, як українська культура зберігає тяглість і об'єднує навіть поза межами України: через мову, сенси, інтонації. Тексти Лесі звучать сучасно, бо говорять про речі, що формують нас як спільноту».

М.К.

ПРЯШІВ. У місяці квітні в приміщеннях Генерального консульства України, а згодом і в Словацько-українському культурному та інформаційному центрі з нагоди 40-річчя чорнобильської трагедії було встановлено виставку під назвою «Чорнобиль: Минуле, яке пам'ятаємо, і майбутнє під загрозою».

МОЛДОВА. У Кишиневі завершила роботу XXXIV Олімпіада з української мови та літератури, у якій взяли участь діти навчальних закладів з регіонів компактного проживання українців, де викладається рідна мова.

НІМЕЧЧИНА. У місті Росток у базі Німецько-українського центру (Deutsch-Ukrainisches Zentrum in Rostock e.V.) офіційно відкрили Спілку українських письменників у Німеччині, яка наразі об'єднала 37 авторів для популяризації української літератури в європейському контексті.

КАНАДА. У канадському Торонто 21 травня пройде урочиста Хо́да у вишиванках під гаслом «Спадщина під вогнем». Акція має на меті продемонструвати світові незламність української культури в умовах повномасштабної російської агресії.

НІДЕРЛАНДИ. У Гарлемі з 22 по 24

Повернення до Пряшева: нова сторінка української дипломатії на сході Словаччини

(Продовження з 1 стор.)

тету, наголосила на важливості фахової підготовки вчителів та наукової підтримки громади. Сказала, що на даний час в Інституті україністики навчається близько 300 студентів.

Жаннета Штефанік, директорка Основної школи і дитсадка в Орябині Старолюбнянського округу, поділилася успіхами школи в навчанні і позашкільній діяльності, зокрема, в читанні поезії і прози і оцінила роль і місце Фестивалю драми і художнього слова ім. О. Духновича, в якому щорічно беруть участь учні школи.

Окрім згаданих вище представників організацій русинів-українців Словаччини, до зустрічі долучилися: Іван Яцканін (голова Спілки українських письменників Словаччини), Андрій Яцканін (голова Регіональної ради СРУСР у Пряшеві), Йосиф Юрчишин (голова Регіональної організації Словацького синдикату журналістів) та Людмила Гар'янська (редакторка національно-етнічних передач STVR).

Поруч з консулом Ігорем Біленьким і працівниками консульської установи були присутні представники об'єднань українських біженців, які із дипломатами обговорювали не лише питання перебування на території Словаччини, але і

спільні кроки для збереження ідентичності та взаємопідтримки.

Погляд у минуле

Генеральне консульство України в Пряшеві має тривалу історію, яка почалася ще в перші роки незалежності України.

Заснування та перші роки (1996–2014): Консульська установа в Пряшеві працювала протягом 18 років, забезпечуючи потреби української громади та розвиваючи транскордонне співробітництво.

Закриття у 2014 році: У листопаді 2014 року роботу Генконсульства було припинено. Офіційною причиною стали економічні міркування та необхідність оптимізації дипломатичної мережі України.

Період без стаціонарної установи (2014–2025): Протягом 11 років консульські послуги для жителів Східної Словаччини надавалися виключно в Посольстві України в Братиславі. Для зручності громадян регулярно організовувалися **візні консульські прийоми** безпосередньо в Пряшеві (зокрема, у приміщенні Словацько-українського культурного та інформаційного центру в Пряшеві).

Повернення до Пряшева (2025): Рішення про відновлення роботи консульства було прийнято через значне зростан-

ня кількості українців у регіоні та необхідність посилення дипломатичної підтримки.

Погляд у майбутнє

Окрім консульських питань, установа стає важливим логістичним та координаційним центром. У часи відбудови України східні регіони Словаччини відіграють роль стратегічного містка, і присутність Генерального консульства в Пряшеві значно прискорить співпрацю між місцевим бізнесом, волонтерськими організаціями та українськими партнерами.

Повернення українського прапора до Пряшева – це обіцянка захисту, підтримки та розвитку. Як зазначив Володимир Камарчук під час представлення, двері консульства завжди відкриті для ініціатив, що сприяють єднанню громади, збереженню української присутності в регіоні.

Відновлення діяльності Генерального консульства України в Пряшеві є потужним імпульсом для підтримки місцевої громади русинів-українців, яка протягом століть зберігає свою ідентичність на цих землях. Повернення дипломатичної місії знаменує новий етап у згуртуванні українства Східної Словаччини і його підкріплення в регіоні.

Мирослав ІЛЮК.

ЖИВЕ СЛОВО ЄДНАЄ ПОКОЛІННЯ

64-й Фестиваль ім. Олександра Духновича готується до старту в Пряшеві

25–26 травня 2026 року Пряшів знову перетвориться на культурну столицю українства в Словаччині. У ці дні відбудеться 64-й Фестиваль драми і художнього слова ім. О. Духновича. Цей фестиваль вже понад шість десятиліть є символом незламності нашої мови та мистецького духу на теренах Східної Словаччини.

Нова хвиля: юні голоси

України у словацьких школах
Надзвичайно відродженним явищем останніх років стала все активніша участь у фестивалі учнів середніх шкіл із родин українських біженців. Ці діти, які сьогодні навчаються у словацьких школах, виявляють щире бажання плекати рідне слово. Для них участь у конкурсі – це не лише змагання, а й можливість відчувати приналежність до великої спільноти. Виходячи на сцену поруч із місцевими русинами-українцями, вони творять нову сторінку історії нашої громади, доводячи: українська поезія та проза не мають кордонів і звучать однаково потужно в будь-якому середовищі.

Пряшівська україністика: осередок інтелектуальної молоді
Традиційним фундаментом фестивалю залишається студент-

ська молодь. Особливу гордість викликає той факт, що в Інституті україністики Пряшівського університету сьогодні навчається близько **300 студентів**. Для майбутніх філологів, перекладачів та вчителів Фестиваль ім. Духновича став професійним майданчиком для самовираження та вдосконалення майстерності.

Така масова присутність академічної молоді свідчить про високий престиж української освіти в Словаччині та гарантує, що культурна спадщина наших попередників передається в надійні та освічені руки.

Свято, що чекає на кожного

Організатор – Союз русинів-українців Словацької Республіки – підготував насичену програму, яка поєднає класичну декламацію та театральну постановку.

Фестиваль, що відбудеться в останній декаді травня, обіцяє стати справжнім святом єднання: від початкових класів до випускників курсів університету, від місцевих жителів до тих, хто знайшов тут тимчасовий дім.

Організатор фестивалю радий присутності на фестивалі не лише письменників, працівників пера, культурно-освітніх працівників, але і тих, які щиро вболівають за долю української культури на теренах Словаччини. Водночас СРУСР запрошує підтримати наших талановитих читців та акторів. Живе слово єднає покоління.

Основні події фестивалю пройдуть в Словацько-українському культурному та інформаційному центрі та в Театрі ім. Олександра Духновича в Пряшеві.

-мі-

травня відбудеться фестиваль сучасної української культури PROMIN, що представляє актуальне україн-

НОВИНИ КУЛЬТУРИ

ське мистецтво через кіно, відеоарт, перформанс, виставку та публічні дискусії.

УКРАЇНА. Маріупольський драматичний театр, релокований в Ужгород, підписав меморандум про спів-

працю з Одеською кіностудією. Разом вони готують інноваційну прем'єру, заплановану на 21 травня.

ХОРВАТІЯ. У Музеї війни за незалежність у Карловаці (Muzej Domovinskog rata Karlovac - Turanj) відбулося урочисте відкриття виставки «Кольори війни і надії: малюнки пораненого дитинства». Експозиція презентує щирий і болісний погляд українських дітей на події в їхній країні, поєднуючи творчість із символами воєнних руйнувань.

США. В Українському національному музеї в Чикаго (США) пройшов літературно-музичний вечір «Слово

не мовчить. Діалоги крізь покоління». Захід об'єднав молоді таланти діаспори навколо творчості видатних українських письменниць і став майданчиком для збору коштів на підтримку ЗСУ.

КАНАДА. Український чоловічий хор Axios з Едмонтону став переможцем найвищої музичної нагороди Канади – Juno Awards. Колектив здобув перемогу у номінації «Класичний альбом року: великий ансамбль» (Classical Album of the Year: Large Ensemble) за запис твору Ukrainian War Requiem («Український воєнний реквієм»).

<https://www.ukrinform.ua/tag-kultura>

На фото зліва: Людмила Ражина, виконуюча обов'язки директора СНМ-МУК, Петер Коцак, автор виставки та Ян Пивоварник, генеральний директор Технічного музею в Кошицях

Музей оживає весною

Палац Ракоці та будівля Старої міської школи в травні 2026 року стануть центром культурного життя. Крайовий музей в Пряшеві підготував програму, що поєднає елегантність історії з динамікою сучасного мистецтва.

Ніч, коли історія промовляє

Найбільшою подією місяця стане субота, 16 травня, коли двері музею відчиняться в межах загальноєвропейської акції «Ніч музеїв та галерей 2026». На відвідувачів чекає винятковий досвід — вперше будуть представлені відреставровані портрети імператорських величностей. Фахові лекції істориків доповнять виступи учнів школи мистецтв імені М. Кобеляка та творчі майстерні для сімей з дітьми.

Мистецтво в діалозі

Окрім нічних пригод, травнева програма пропонує ви-

ставку «Діалог поколінь». Вона представляє монументальну скульптурну творчість Франя Гібали у контрасті з живописом його доньки. Особливої атмосфери додає улюблений формат «Чай о п'ятій у Ракоці» (5 травня), де особисті спогади родини митців оживають представлені роботи.

Практична інформація

Музей нагадує, що через реконструкцію міщанських будинків (на Головній 86, 88, 90), уся програма зосереджена в приміщеннях на **Головній 139 (Hlavná 139)**. Травень — це також останній шанс побачити поточні виставки, які завершуються 29-го числа. -мі-

МЕТАМОРФОЗА КРАСИ: 40 років графічного світу Петра Коцака

16 квітня 2026 року у виставковій залі СНМ – Музею української культури у Свиднику відбулося відкриття виставки «AVE EVA». Експозиція представляє творчий доробок академічного художника та професора університету Петра Коцака.

П. Коцак народився 15 липня 1961 року в місті Чорна-над-Тисою (округ Требишів). Дитинство митця пройшло у Стропкові, де він вчився в основній школі.

Професійну освіту здобув у Середній школі художнього промислу в Кошицях та у Вищій школі образотворчих мистецтв у Братиславі. З 1989 року Петер Коцак викладає у Пряшівському університеті.

Окрім педагогічної діяльності, митець активно реалізує себе у графіці, живописі, рисунку та фотографії. Спектр його творчих ін-

тересів надзвичайно широкий: від дизайну логотипів та книжкової ілюстрації до витонченої китайської каліграфії.

Творчий доробок П. Коцака бачили глядачі на десятках виставок як у Словаччині, так і далеко за її межами. Зокрема, персональні експозиції художника експонувалися у США, Італії, Бельгії, Данії, а також у Тунісі, Індії та на Тайвані.

За вагомі здобутки в мистецтві автор відзначений низкою престижних вітчизняних та міжнародних нагород. Також П. Коцак є почесним громадянином міста Стропків.

Експозиція «AVE EVA» – це дебютна виставка митця у стінах свидницького музею. Вона представляє ретроспективу його графічного доробку за майже 40 років творчого шляху. До колекції увійшли 60 робіт, більшість із яких виконана у складних техніках сухої голки та меццо-тинто.

Якщо на попередній виставці в Університетській бібліотеці Пряшівського університету автор зосередився на абстракції, то у Свиднику він пропонує глядачеві фігуративні та фігуративно-абстрактні композиції.

Головним джерелом натхнення у графіці П. Коцака є жіночий образ. Жіноча постать – оголена або напівоголена, з легким еротичним забарвленням – постає тут як алгорія, через яку митець втілює образи абстрактну реальність. Передусім це стосується нематеріальних явищ нашого природного та емоційного світів.

У прагненні візуалізувати невимовне художник створив розлогу серію напівабстрактних робіт. Центральним мотивом кожного графічного аркуша тут є анонімний портрет вродливої дівчини. У цьому циклі автор застосовує цікавий творчий прийом: обличчя зображені реалістично, проте волосся героїнь ніби трансформуються у химерні квіти, гілки та листя. Ці дивовижні форми нагадують то пишну доісторичну рослинність, то лісові нетрі, то хвилясту поверхню моря чи нічне зоряне небо. Такі елементи заповнюють усе тло композиції, матеріалізуючи багату

уяву автора та створюючи ефект проникнення сонячних променів крізь товщу води або завихрень вітру.

Окрім портретів молодих красунь, які займають центральне місце в експозиції, виставку доповнюють мистецькі парафрази

Розбите серце, 2023 р., суха голка

образів геніїв світового мистецтва – Мікеланджело Буонарроті, Рембрандта та Пабло Пікассо. Особливу шану видатним майстрам минулого автор віддає у полотнах «Відродження Венери» (за Сандро Боттічеллі), «За Рубенсом» та ілюстрації до «Маленького принца» Антуана де Сент-Екзюпері. Духовний складник творчості митця розкривають роботи на біблійну тематику, зокрема графічні аркуші «Адам і Єва», «Гріх» та «Святий Георгій».

Виставка «AVE EVA», що, за словами автора, є «привітанням жінці, привітанням любові та свідомості», potrиває до **24 травня 2026 року**.

Щиро запрошуємо відвідати цю унікальну експозицію!

Л. ПУШКАР.

Надія, 2023 р., суха голка

тересів надзвичайно широкий: від дизайну логотипів та книжкової ілюстрації до витонченої китайської каліграфії.

Творчий доробок П. Коцака бачили глядачі на десятках виставок як у Словаччині, так і далеко за її межами. Зокрема, персональні експозиції художника експонувалися у США, Італії, Бельгії, Данії, а також у Тунісі, Індії та на Тайвані.

За вагомі здобутки в мистецтві автор відзначений низкою престижних вітчизняних та міжнародних нагород. Також П. Коцак

Чому ми кажемо «русин», але «руський»? Звідки в нашій мові з'явилися ці суфікси і чому вони зникають, коли ми творимо прикметники? Розбираємося у феномені етнонімів, який пояснює логіку нашої мови та назви десятків сіл у Словаччині.

У мові кожного народу назви етносів (етноніми) є найстійкішими свідками історії. Якщо придивитися до пари слів **русин – руський**, ми помітимо цікаве мовне явище, яке українська лінгвістика пояснює через використання суфікса одиничності (сингулятива) **-ин-**.

Суфікс -ин: один із багатьох

Давня слов'янська мовна система мала чітку логіку: щоб назвати одного представника великої спільноти, до загального кореня додавали суфікс **-ин**. Так утворювалися назви:

- **Русин** (один із народу Русь);
- **Болгарин** (один із болгар);
- **Татарин** (один із татар).

Цей суфікс вказує на конкретну особу. Однак, коли мова йде про ознаку (прикметник), цей суфікс «відпадає», оскільки він не потрібен для позначення загальної характеристики всього етносу.

Прикметник: повернення до історичного кореня

Прикметники в українській мові завжди тяжіють до найкоротшої та найдавнішої основи. Тому вони творяться не від повної форми «русин» чи «болгарин», а безпосередньо від історичного кореня:

Русин, болгарин та «руська віра»: таємниця нашої самоназви крізь призму мовознавства

1. Рус- + -ьск(и)й = руський (історична назва нашої мови та віри);
2. Болгар- + -ська = болгарська;
3. Татар- + -ський = татарський.

Саме тому в українському мовознавстві форма «русинський» вважається неприродною. Прикметник **руський** (з одним «с») — це прямий нащадок мови Київської Русі.

Чому у словаків і чехів інакше?

У сучасних словацькій та чеській мовах частіше вживають термін *rusínsky*. Це сталося тому, що корінь *Rus-* у них закріпився за сучасними росіянами (*Rus, ruský*). Щоб відрізнити від них карпатських русинів, словаки почали творити прикметник від повної назви особи: *Rusin + sky = rusínsky*. В українській же мові зберігся давній органічний зв'язок, де «руський» — це природна ознака русина. Для словаків суфікс *-ín* перестав сприйматися як той, що має відпадати, тому вони механічно додають до нього *-sky*.

Що кажуть видатні мовознавці?

Питанням еволюції назви «Русин» та її похідних займалися найвидатніші українські вчені. Зокрема, академік **Василь Німчук** доводив, що «Русин» — це найдавніша самоназва, нерозривно пов'язана з прикметником «руський». Видат-

ний лінгвіст **Юрій Шевельов** вказував на системність суфікса *-ин* та його відпадання при творенні ознак.

Особливо влучно про це писав професор **Іван Огієнко** (митрополит Іларіон): «Назва «Русин» — це наша найстарша історична назва, а «руський» — наш тисячолітній прикметник. Увесь наш народ протягом віків знав лише «руську віру» та «руську мову» як ознаки своєї духовної незалежності».

Шлях через хребти: від Галичини до Грону

Історія заселення нашого краю нерозривно пов'язана з рухом руського населення. Заселення Вернара і Горегроння, як всієї території нинішніх Пряшівського та Кошицького країв, відбувалося головним чином шляхом міграції з Галичини. Руські пастухи та селяни просувалися **вздовж карпатського гірського хребта**, приносячи з собою свою віру, звичаї та мову. Руські поселення тут вже були і перед волоською колонізацією, і нове населення органічно поповнювалось під час волоської колонізації. Саме цей шлях через гори законсервував архаїчні мовні форми, які ми зустрічаємо від крайнього сходу до найзахідніших руських анклавів.

Географія пам'яті: руські села на мапі Словаччини

Найкращим доказом цієї мовної логіки є назви населених пунктів:

- **Руська Бистра** (Ruská Bystrá);
- **Руська Воля-над-Попрадлом** (Ruská Vola nad Popradom);
- **Руська Волова** (Ruská Volová);
- **Руська Кайня** (Ruská Kajňa);
- **Руська Нова Весь** (Ruská Nová Ves);
- **Руська Поруба** (Ruská Poruba);
- **Руське (Руський)** (Ruské) – колишнє село на Свинціні;
- **Руський Грабовець** (Ruský Hrabovec);
- **Руський Потік** (Ruský Potok);
- **Руський Казимир** (Ruský Kazimír) – тепер Вишній Казимир (Vyšný Kazimír);
- **(Руський) Кручів** (Ruský Kručov) – тепер Кручів;
- **Руські Пекляни** (Ruské Pekľany) – тепер місцева частина села Любовець.

Від Новоселиці до Остурні

Це мовне явище — жива логіка пари **русин — руський**. Воно об'єднує всю мережу колишніх руських сіл, що розкинулися карпатськими схилами: від **Новоселиці** на сході аж до **Остурні** на заході. Жителі цих поселень століттями берегли спільну мовну пам'ять, де прикметник «руський» був клю-

чем до їхньої ідентичності. Русинів вважали найстаршими сторожами границь Угорщини (XI ст.), які приходили з Галичини, і замків (для прикладу Орава, Спиш, Маковиця (Зборів), Плавеч. **Porta Ruscica** (Руська брама), яка вела із Земплина в Галичину, у середньовіччі була однією з найбільш охоронюваних ділянок угорського кордону. Вартову службу тут несли майже виключно русини, які прийшли сюди з галицького боку Карпат.

До найстарших сіл з руським населенням (до волоської колонізації) історики зараховують Русків, Луків, Красний Брід, Стацин, Ублю, Завадку, Камйонку, Орябину.

Спадщина, що живе в слові

Сьогодні слово «русин» залишається живою самоназвою для багатьох жителів нашого краю. Мовознавство підтверджує: пара **русин – руський** — це не помилка, а найдавніша мовна традиція. Це слово, яке витримало випробування часом і зберегло пам'ять про наше спільне коріння, зафіксоване в працях великих учених і в назвах наших рідних сіл.

У підготовці статті були використані праці В. Німчука, Ю. Шевельова, І. Огієнка, дослідження М. Штеця, З. Ганудель, М. Дуйчака, М. Мушинки, Л. Белея (*Русинський сепаратизм. Націєтворення in vitro*, 2017).

Підготував Мирослав ІЛЮК.

Іван Хланта та його «золотий фонд» народної мудрості

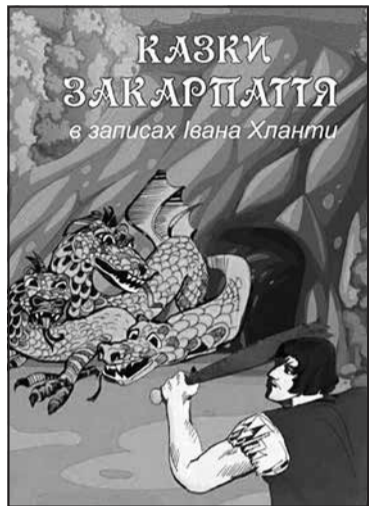
Цього року культурна спільнота Закарпаття відзначає ювілейний рік від дня народження Івана Васильовича Хланта, чиє ім'я стало синонімом збереження духовної спадщини рідного краю. Символічним підсумком його багаторічної праці став вихід у 2024 році фундаментальної збірки «Казки Закарпаття в записках Івана Хланта».

Життя, присвячене пошуку
Іван Хланта народився 20 квітня 1941 року в селі Копашново на Хустщині. Його шлях до великої науки розпочався з простої селянської цікавості: ще 14-річним школярем він записав першу народну пісню. Після навчання на філологічному факультеті Ужгородського університету та в аспірантурі Інституту мистецтвознавства ім. М. Рильського, він присвятив себе не лише збиранню, а й глибокому аналізу народного слова.

Шлях дослідника був тернистим: у 1982 році за свої патріотичні переконання він зазнав переслідувань з боку тогочасної влади та був звільнений з роботи. Проте це не зламало його – він продовжував працювати вчителем, бібліографом та не припиняв експедицій. Згодом Іван Васильович став провідним методистом Обласного організаційно-мето-

дичного центру культури.

Творчий доробок Івана Хланта – понад 120 книг, дослідник записав і зберіг для дальших поколінь

понад 500 казок, які були видані в 24 збірках. Пішки обійшов закарпатські села і міста, де знаходив виконавців українських пісень,

оповідачів казок, легенд і переказів, задокументував сотні звичаїв і обрядів, зберіг для наступників і близько 7 тисяч мелодій, – підсумовує діяльність Івана Хланта Наталія Сачавська, завідувач наукової бібліотеки Закарпатського обласного краєзнавчого музею ім. Тиводара Легоцького.

«Казки Закарпаття» (2024): Живе слово для нащадків

Нова книга, що побачила світ у видавництві «Патент», – це справжня антологія народного духу на понад 600 сторінках.

Видання містить краєві зразки казок усіх жанрів від сучасних оповідачів Тячівщини, Хустщини, Берегівщини та Ужгородщини. Це понад 110 казок, записаних від Дмитра Юрика, Івана Каплара, Марії Алексанич, Петра Куртанича, Михайла Майора, Юрія Соляка, Юрія Баняса, Христини Роман, Марії Андришин, Романа

Під час презентації книжки казок. На фото (зліва): Іван Хланта, Вероніка Хланта, Іван Тужеляк.

Хланти. Упорядкувала книжку і підготувала тексти для видання та словник Вероніка Хланта.

Визнання заслуг

Довгорічний колега по роботі в Обласному організаційно-методичному центрі культури в Ужгороді Іван Тужеляк лаконічно заявив про казки: «Праця Івана Хланти – це варту на захисті нашої ідентичності. У часи випробувань саме народна казка стає тим стержнем, який не дає нації зламатися».

Пряма мова ювіляра

«Національна освіта має ґрунтуватися на народній мудрості. Те, що записано і надруковано – буде збережено. А якщо ми пропустимо це зараз, відновити духовні скарби в майбутньому буде неможливо».

Редакція газети «Нове життя» щиро вітає Івана Васильовича з виходом чергової книги та бажає йому міцного здоров'я до дальших літ життя.

Ред.

R4: Міст між сусідами

Будівництво міжнародного транспортного коридору Via Carpatia, що має з'єднати Балтійське, Чорне та Егейське моря, залишається одним із найбільш дискусійних інфраструктурних питань у Словаччині. Поки сусідні Угорщина та Польща активно завершують свої ділянки, словацький сегмент (траса R4) стикається з багаторічними затримками, що викликає хвилю питань серед місцевих жителів та політиків.

Яка ситуація?

Словацька частина Via Carpatia проходить переважно через східну частину країни, з'єднуючи польський кордон (Дукля/Барвінок) з угорським. Ключовим елементом є швидкісна дорога R4.

Завершені ділянки: На півдні вже функціонує відрізок від Кошиць до угорського кордону (Мілгость), який з'єднується з угорською автомагістраллю M30.

Активне будівництво: Зараз тривають роботи на другій черзі північного обходу Пряшева. Очікується, що цей 10-кілометровий відрізок, що включає тунель Округліак (Okruhliak), буде завершено до кінця 2027 року.

Плани на майбутнє: Національна автомагістральна компанія (NDS) нещодавно підписала контракти на проектування решти 60 кілометрів траси R4 від села Липники до польського кордону. Уряд розглядає можливість фінансування цих ділянок через PPP-проекти (державно-приватне партнерство), щоб прискорити запуск до 2032 року.

Увага громадськості та протести

Повільні темпи будівництва стали причиною значного суспільного резонансу, особливо у Пряшівському краї.

Вуличні акції: Наприкінці квітня 2026 року жителі Пряшева вийшли на протести на Головну вулицю, вимагаючи негайного прискорення робіт. Громадськість побоюється «міжнародної ганьби», коли польська сторона доведе дорогу до кордону, а словацька частина залишиться вузькою дорогою через села.

Транспортний колапс: Місцеві громади наголошують на критичному рівні вантажного трафіку, який зараз проходить через центри міст і сіл, створюючи загрозу безпеці та екології.

Політичний тиск: Опозиційні сили та регіональні лідери закликають уряд оголосити R4 «стратегічною інвестицією», щоб спростити бюрократичні процедури та уникнути подальших переносів термінів.

Хоча Міністерство транспорту Словаччини звітує про «кроки вперед» у підготовці документації, розрив між прогресом у Словаччині та її сусідами залишається очевидним. Угорщина завершила свою частину ще у 2021 році, а Польща планує фіналізацію своєї мережі S19 найближчим часом. Для Словаччини Via Carpatia – це не просто дорога, а шанс на економічне відродження східних регіонів, проте без стабільного фінансування та політичної волі проект ризикує залишитися «довгобудом» ще на десятиліття.

-мі-

«Угорське питання» Закарпаття

Закарпаття завжди було унікальним «плавильним котлом» культур, де угорська громада відіграла одну з провідних ролей. Проте станом на 2026 рік ситуація кардинально змінилася. Те, що раніше називали «ступовим відтоком», перетворилося на масштабну демографічну кризу, яка ставить під загрозу існування звичної мережі національних шкіл.

Демографічний обвал: де зникли люди?

Ще у 2001 році під час останнього Всеукраїнського перепису на Закарпатті зафіксували понад 151 тисячу етнічних угорців. Протягом наступних десятиліть цифри стабільно падали, але повномасштабна війна стала точкою неповернення.

За актуальними оцінками експертів та обласної адміністрації, сьогодні в регіоні реально проживає лише 70-80 тисяч угорців. Тобто за чверть століття громада скоротилася рівно вдвічі. Порожні будинки в прикордонних селах Берегівщини та Виноградівщини стали німим свідченням масової еміграції – люди виїжджають цілими родинами, рятуючи дітей від війни та шукаючи кращих економічних перспектив у ЄС.

Шкільна мережа: битва за кожного учня

Зменшення кількості населення автоматично вдарило по системі освіти. Сьогодні на Закарпатті функціонує 93 заклади, де вивчають угорську мову або використовують її як мову навчання. Це значна цифра, але за нею ховаються тривожні факти:

Кількість учнів, що навчаються суто угорською, впала до 10,2 тисячі осіб. Цього року до перших класів пішла лише одна тисяча маленьких угорців на всю область – це критично мало для підтримки повноцінної інфраструктури.

З 2026 року в Україні припиняють державне фінансування шкіл, де навчається менше ніж 60 дітей. Для багатьох угорських сіл, де школа є центром культурного життя, це може означати фактичну ліквідацію закладу

або його перетворення на невелику філію.

Трансформація у ліцеї. Реформа профільної середньої освіти з 2027 року змусить угорські школи об'єднуватися в академічні ліцеї. Це вимагає не лише нових підходів, а й вчителів, яких катастрофічно не вистачає через їхній виїзд за кордон.

Промені надії: Берегове як освітній форпост

Попри загальний спад, Закарпатський угорський інститут ім. Ф. Ракоці II у Берегові демонструє дивовижну стійкість. У 2025/2026 навчальному році тут зафіксували рекорд – понад 600 першокурсників. Це означає, що частина молоді все ж пов'язує своє майбутнє з краєм, а інститут стає головним «якорем», що стримує остаточне розмивання громади.

Держава, зі свого боку, йде на поступки: повернуто можливість складати НМТ (Національний мультипредметний тест) мовою навчання, а на школи нацменшин виділяється солідна частка обласного бюджету (понад 16%).

Що далі?

Закарпаття стоїть перед викликом: як зберегти ідентичність громади, яка стрімко меншає? Якщо тенденція до виїзду не зупиниться, вже за кілька років мережу шкіл доведеться радикально скорочувати через відсутність дітей.

«Угорське питання» на Закарпатті сьогодні – це не про політику, а про демографію, яка невблаганно змінює обличчя найзахіднішого регіону України.

-мі-

Угорщина націоналізувала український монастир у Марія-Повчі

Наприкінці 2024 року угорський уряд націоналізував монастирський комплекс отців-василіан у Марія-Повчі. Обитель, що три століття була духовним центром українців, передали у власність місцевої угорської єпархії.

Згідно з урядовим розпорядженням, комплекс будівель монастиря святого Михаїла спочатку було переведено у державну власність Угорщини, а згодом передано Гайдудорозькій архієпархії Угорської греко-католицької церкви. Офіційна позиція Угорської ГКЦ: На підставі звернення архієпископа-митрополита Петра Фюлепа Кочіша, такий крок був необхідний для консолідації власності та «посилення національної святині». Угорська сторона наголошує, що Марія-Повч має залишатися місцем, відкритим для всіх, але під єдиним місцевим церковним управлінням.

Реакція Василіанського Чину: Для українських монахів це рішення стало «несподіваним і таким, що суперечить канонічно-юридичним нормам». Представники Провінції святого Миколая заявили, що їх фактично змусили залишити історичну обитель у квітні 2026 року, попри діючі майнові права. «Це не лише юридичне питання, а й удар по багатовіковій присутності нашої Провінції на цих землях», – зазначають у Чині.

Монастир у Марія-Повчі з 1749 року належав василіанам за грамотою графа Ференца Каройі. Поселення стало відомим паломницьким центром після дива зі сльозинням ікони Богородиці у 1696 році. Обитель була осередком освіти та культури Закарпаття; попри радянські репресії та розпуск ордену в 1950 році, василіани відновили свою діяльність тут у 1990-х.

Видатні діячі Пряшівщини в Марія-Повчі:

Єпископ Мануїл Ольшавський (1700–1767) (уродженець Вільшавиці): ініціатор будівництва мурованого комплексу та засновник богословської школи.

Арсеній Коцак (1737–1800) (із Великого Буківця): учений-філолог, автор граматики старослов'янської мови; утвердив монастир як інтелектуальний осередок.

Андрій Бачинський (1732–1809) (із Бенятини): впливовий мукачівський єпископ, який зміцнив статус василіан у цій обительі.

-мі-

Прабатьківщина слов'ян. Де вона?

Це питання, зокрема, походження та розселення слов'ян у Європі є в посиленому полі зору істориків. Відомі такі концепції:

Вісло-Дніпровська (або Дніпровсько-Віслянська) концепція (найбільш поширена серед сучасних вчених): Локалізує прабатьківщину слов'ян на території, що охоплює частини сучасної України (зокрема, Північно-Західна Україна, Середнє Придніпров'я, Волинь), Польщі (басейн середньої Вісли) та Південної Білорусі (басейн Прип'яті).

Ця територія відповідає археологічним культурам, як-от культура типу Прага-Корчак, яка вважається ранньослов'янською.

Вісло-Одеська концепція локалізує прабатьківщину слов'ян між річками Вісла та Одер (переважно на території сучасної Польщі).

Дунайська (Балканська) концепція. Вона є найдавнішою теорією, яка ґрунтується на свідченнях літопису «Повість минулих літ» про те, що слов'яни довгий час жили на берегах Дунаю. Сучасна наука вважає це скоріше місцем їхнього першого значного розселення в Європі, а не первісною прабатьківщиною.

Ключові історичні та географічні орієнтири

Лісова та Лісостепова Зони: Завичай прабатьківщину пов'язують зі смугою на межі цих зон, що давало переваги як для землеробства, так і для полювання.

Річки Вісла та Дніпро: Вважаються західною та східною межами первісного ареалу розселення.

Карпати, Нарва, Прип'ять: Ці природні об'єкти також часто фігурують в описах північних та південних кордонів.

Процес розселення в Європі

Слов'яни вийшли на історичну арену під назвами Венеди (або Венети), Анти та Склавіни (Склавени) у I тис. н.е.

Активне розселення, відоме як Велике розселення слов'ян, відбулося протягом V–VII ст. н.е., часто як частина або наслідок Великого переселення народів.

З території своєї прабатьківщини вони рушили в кількох напрямках:

На Південь: Склавіни та Анти масово переселялися на Балканський півострів (Фракія, Македонія, Далмація), досягаючи Егейського та

Адріатичного морів. Це дало початок південним слов'янам.

На Захід: Слов'яни розселилися на землі між Віслою, Одером і аж до річки **Ельба** (Лаба). Це дало початок західним слов'янам (чехи, поляки, словаки).

На Схід: Розселення у Східній Європі (басейн Дніпра, Оки, Волги). Це дало початок східним слов'янам.

Таким чином, більшість сучасних досліджень, включаючи нові дослідження ДНК (по-словацьки DNA), вказують на те, що слов'яни походять з регіону Центрально-Східної Європи, який охоплював частини сучасних України, Польщі та Білорусі, звідки вони й почали своє масове розселення по всій Центральній, Східній та Південно-Східній Європі.

Питання розселення слов'ян привернуло увагу словацького медійного простору. Це питання розглядає, наприклад, *Demik N* від 2 жовтня 2025 р. в статті Отакара Горака під назвою «Do strednej Európy sa Slovania rozšírili masovou migráciou, prišli z oblasti južného Bieloruska a severu Ukrajiny».

В статті, між іншим, читаємо: «Аналіз ДНК 555 стародавніх осіб показав, що в VI–VIII століттях у Центральній та Східній Європі та на півночі Балкан відбулися значні демографічні зміни.

Попереднє населення було значною мірою замінено слов'янами, які мігрували в цей регіон зі сходу. Поступово вони склали понад 80% місцевого геному. Це є доказом того, що слов'яни поширилися на нові території шляхом масової міграції.

Це виключає протилежну – популярну – гіпотезу так званої «слов'янізації». Згідно з нею, корінне населення залишилося на цій території і лише прийняло слов'янські мови та культуру від вузької еліти».

Ці висновки настільки революційні, що були опубліковані в провідному науковому журналі *Nature*. Супутнє дослідження, присвячене виключно південній Моравії, було опубліковано в журналі *Genome Biology*.

Як відомо, перші згадки про слов'янські групи з'являються у східноримських і західноєвропей-

ських джерелах у VI столітті. Наприклад, історик Йорданес у своїй праці «Походження і діяння готів» від 550 року описує слов'ян як варварські племена, які мають «болота і ліси замість міст».

Новітні генетичні дослідження ДНК стародавніх скелетів і сучасних популяцій сильно підтримують теорію, що батьківщина слов'ян знаходилася у Східній Європі, а саме в районі, що охоплює північну Україну та прилеглі території (Полісся).

Декілька важливих досліджень, включаючи ті, що були опубліковані в журналах *Nature* та *Genome Biology*, вказують на територію, відому як Полісся та Прип'ятські болота (на кордоні сучасної України та Білорусі), як на найімовірніше ядро, звідки слов'янська популяція почала поширюватися в 5-7 століттях н.е.

На відміну від інших міграцій (наприклад, германців або гунів), які були пов'язані з військовими завоюваннями, генетичні докази свідчать, що експансія слов'ян відбувалася в основному мирним шляхом, як поступове поселення груп селян і ремісників та культурна асиміляція корінного населення, а не його повне заміщення.

Дослідження підтвердило, що жителі Великої Моравії були в близькому родинному зв'язку з цими первісними мігрантами зі Східної Європи, що вказує на пряму генетичну лінію між першими слов'янами та центральноєвропейськими народами.

Характерною батьківською генетичною лінією (Y-ДНК) для багатьох слов'янських народів є R1a, хоча більш точні підгрупи, такі як R-M458 або I2a (частіша у південних слов'ян), пов'язані з конкретними міграційними хвилями та асиміляцією корінного населення.

Ці генетичні відкриття принесли значний прогрес у розумінні походження слов'ян і підтвердили багато попередніх теорій, які розміщували прабатьківщину слов'ян у великій області на північ від Карпат і між Віслою та середньою частиною Дніпра.

За матеріалами преси підготував -мі-

Мандрівна святиня: Історія дерев'яної церкви з Габури, що стала окрасою Градця-Кралове

У самому серці чеського міста Градець-Кралове, посеред затишних Їраскових садів біля злиття річок Ельби та Орлиці, стоїть незвична споруда. Це православна церква святого Миколая Чудотворця – архітектурна перлина, чия історія налічує понад 400 років і пов'язує чеські землі з Пряшівщиною та православною традицією.

Від витоків у Габури до подорожі на захід

Історія храму розпочалася наприкінці XVI століття (між 1595 та 1607 роками) в селі **Габура** на Лабірщині. Церква була зведена місцевими майстрами з дубового та модринового дерева без жодного залізного цвяха, що є характерним для лемківського стилю народної архітектури.

У 1740 році громада Габури збудувала новий мурований храм, а дерев'яну церкву подарувала сусідньому селу **Мала Поляна**. Там вона служила вірянам майже два століття, аж поки після Першої світової війни не опинилася в аварійному стані.

Порятунок та переїзд до Чехії

Своїм збереженням храм завдячує меру міста Градець-Кралове **Франтішеку Ульріху**. У 1935 році місто викупило напівзруйновану споруду за 12 000 крон. Церкву обережно розібрали, промаркували кожну колоду і залізницею перевезли до Чехії.

У Градці-Кралове її знову зібрали як **пам'ятник чехословацьким легіонерам**, які загинули на території сучасної України та Словаччини під час Першої світової війни.

Архітектурні особливості та інтер'єр

Храм має класичну тридільну структуру з трьома вежами

різної висоти, що символізують Святу Трійцю. Найвища вежа розташована над бабинцем.

Іконостас: Всередині зберігся автентичний іконостас у стилі бароко з елементами рококо, що датується XVIII століттям.

Символізм: Сьогодні церква є не лише музеєм, а й діючим храмом Православної церкви Чеських земель і Словаччини, де регулярно проводяться богослужіння.

Жива спадщина

Цікаво, що історія церкви має продовження і на її батьківщині. У 2011 році в Габури було освячено **точну ко-**

пцю цього храму, збудовану за старими кресленнями. Таким чином, оригінал продовжує життя в Чехії, а його «двійник» нагадує про коріння в Карпатах.

Для туристів та паломників

церква в Їраскових садах залишається одним із найбільш фотогенічних та духовно сильних місць міста, де крізь стіни з темного дерева промовляє сама історія.

-мі-

«Ставляня мая»:

Як на Пряшівщині весну вінчають та Русалю стрічають

Для русинів-українців Пряшівщини травень – це не просто календарний місяць, а час, коли під вікнами дівчат «виростають» високі смереки, а повітря наповнюється ароматом молодої берези та передчуттям Русальських свят. Традиція «ставляня мая» залишається одним із найживіших і найвидовищніших обрядів нашого краю.

Від лісу до дівочого вікна: Початок обряду

Процес починається ще задовго до того, як перший «май» прикрасить сільську площу чи обійстя. Парубки заздалегідь обирають у лісі найкраще дерево. Найчастіше це смерека або ялиця, рідше – струнка береза. Головна вимога – дерево має бути високим, рівним і символізувати життєву силу, що прокидається. Стовбур дерева старанно очищають від кори та гілок, залишаючи лише зелену «корону» на самому верху.

Маїння: Коли дерево «одягається»

Саме прикрашання – справа творча. Верхівку мая рясно оздоблюють кольоровими стрічками-стугами, паперовими квітами, а іноді й хустками, які хлопці отримували від своїх обраниць як знак прихильності.

Символічний приз. На найвищу точку часто прив'язують пляшку паленки або солодоці. Це не просто прикраса, а виклик для найсміливіших, які пізніше будуть намагатися вилізти на гладкий стовбур, щоб дістати приз.

Нічна варта. Встановлюють май зазвичай у ніч перед першим травня або напередодні Трійці. Найвідповідальніший момент – нічна охорона. Хлопці з сусідніх вулиць чи сіл вважають за велику честь «зрубати» або непомітно викрасти чужий май, тому варта біля дерева часто перетворюється на нічні посиденьки з гумором та жартами.

Зелені свята та «Русалю»

На Пряшівщині ставляня мая тісно переплетене з Русалями (Зеленими святами). Окрім великого дерева в центрі села, кожна господиня «маїть» свою хижу – завітче вікна та ворота гілками липи чи берези («клевчаням»). Це робиться для того, щоб захистити дім від злих духів та забезпечити добрий врожай на майбутній рік.

Валяня мая: Фінальний акорд

Наприкінці місяця, або після свята Трійці, настає час «валяня мая». Це вже не таємничий нічний обряд,

а відкрита сільська забава. Під супровід місцевих музикантів – гудаків – дерево обережно опускають на землю.

Дівчата, під чиїми вікнами стояв май, виходять з частуваннями: паленкою, колачачами та салом, дякуючи хлопцям за увагу та сумлінну сторожу. Стовбур розпилюють, а кольорові стрічки-пантляки розбирають на згадку. Завершується все традиційною забавою.

Чи знаєте ви?

«Май» як дзеркало душі. Чим вищим і гарніше прикрашеним було дерево, тим більше поваги та симпатії виявляли хлопці до дівчини.

Магічна сила. Після того, як дерево валяли, господині часто брали зелені гілочки з верхівки, вірячи, що вони принесуть здоров'я худобі та захистять обійстя від негоди.

Наукова спадщина. Описи звичаїв «ставляня мая» на Пряшівщині неодноразово друкувалися в «Науковому збірнику Музею української культури у Свиднику» (НЗ МУК) та в фундаментальних роботах відомих етнографів, в тому числі М. Мушинки, Н. Вархол, Й. Вархола та інших дослідників, що підтверджує глибоке історичне коріння цієї традиції.

Підготував: -мі-

Kysgesun (1336), Eghazatlangesun (1337), Wygeson (1419), Kysgesen (1520), Hazin (1808); угорською мовою Gézsény.

Село згадується у 1336 році. Воно належало до маєтку Михалівці. На початку XVIII століття воно стало безлюдним через втечу кріпаків. У 1715 році тут було 11 кріпакських дворів, у 1828 році – 67 будинків та 562 жителів. У XIX столітті місцеві маєтки належали родинам Старай та Грюнвальд. Жителі займалися сільським господарством та скотарством.

Великий Гажин

Noghgesun (1336), Ogesun, Ighazasgeswn, Eghazasgeswn, Ogesun, Ogswn (1537), Naghgesen (1520). Село вперше згадується в 1336 році. На початку XV століття воно об'єдналося з Гажином.

Нові жителі прибули до Гажина у межах масштабних міграційних процесів XVIII століття, що охопили весь регіон Земплина після спустошливих воєн і епідемії.

Згідно з історичними даними та дослідженнями осідання Земплинщини (зокрема Фердинанда Уличного), основна хвиля переселенців прийшла з північних і густонаселених частин краю (території сучасних округів Гуменне, Снина, Стропків та Свидник). Це були переважно русини, які тікали від малоземелля та шукали кращих умов для господарювання на спустошених після повстання Ракоці землях.

Частина нових жителів переселялася з сусідніх володінь феодалів (зокрема Другетів), які перерозподіляли своїх підданих для відновлення податкових одиниць (порт).

Саме ці переселенці сформували значну кількість вірян східнохристиянського обряду. У Шематизмах того часу вони ідентифікувалися як «Rutheni» (рутени). Згодом, через близькість до словацького етнічного кордону, відбувався процес поступової асиміляції, що відображено в сучасних статистиках, де більшість жителів ідентифікують себе як словаки, зберігаючи при цьому греко-католицьке віросповідання.

Історія православ'я в Гажині нерозривно пов'язана з долею всієї закарпатської та прашівської традиції: від початкового православ'я через Ужгородську унію (1646) до часткового повернення в XX столітті.

Доунічний період (до середини XVII ст.). Як і більшість сіл Земплинського комітату, Гажин спочатку був православним. Село належало до Мукачівської православної єпархії. У документах того часу місцеві священники згадуються, що дотримуються візантійського обряду, мали сім'ї та підпорядковувалися безпосередньо православному єпископу.

Прийняття Унії та греко-католицький період. Після 1646 року (Ужгородська унія) православні парафії регіону поступово переходили під юрисдикцію Риму, стаючи греко-католицькими.

У Шематизмах XVII–XIX століть Гажин фігурує виключно як греко-католицька парафія (філія парохії в с. Лучки, а згодом – самостійна).

Православна ідентичність зберігалася лише у формі обряду («східного»), але адміністративно та догматично село було частиною Католиць-

Сторінки минулого (154)

ГАЖИН – HAŽIN (окр. Михалівці)

кої церкви протягом майже 300 років.

Джерела засвідчують повернення до православ'я після Другої світової війни, коли жителі певний період були православними, згодом повернулися в греко-католицьку церкву.

Таким чином, православ'я в Гажині – це фундамент, на якому пізніше постала греко-католицька громада.

У 1717 році в Ужанському комітаті до православ'я повернулися священники в Гажині, Клокочові, Йовсі, Порубі-під-Вигорлатом, Башківцях, Коромлі, Нижній Рибниці, Вишній Рибниці та дальших сіл, головним чином на території сучасної Закарпатської України. Окрім зазначених сіл, в Ужгородській домінії та її околицях від унії відступили ще 25 священнослужителів.

Як далі вказує словацький історик Вавринец Женох (Pravoslávni Užskej stolice vo svetle latinských prameňov (1717 – 1726), після введення Ужгородської унії значна частина духовенства та селян поверталася до «старої віри» (православ'я), що часто фіксувалося в тогочасних документах Мукачівської єпархії.

Село Гажин є прикладом мовних та освітніх трансформацій на звивистих історичних стежках на межі Мукачівської та Прашівської єпархій. Дані Шематизмів (офіційних церковних довідників) дозволяють простежити шлях від руської (церковнослов'янської) мови навчання в школі до поступової мадяризації та подальшого словацького впливу.

Період Мукачівської єпархії (до 1818 року) характерний тим, що навчання велося руською (церковнослов'янською) мовою. Основна увага приділялася вивченню Псалтиря, Часослова та основ віри. Учителем часто виступав дяк (кантор).

Шематизми 1847–1876 років свідчать, що у більшості шкіл на території Прашівської єпархії офіційною мовою викладання залишалася ще руська мова (Lingua Ruthenica), хоча латина використовувалася для адміністративного обліку в самих Шематизмах.

Для прикладу наведемо дані Шематизму 1874 року. Зазначається, що в селі є мурована церква на честь Вознесіння Господнього (1786), кантор і вчитель Василь Репай, кількість учнів у школі – 44.

У матері-церкві нараховувалося 371 віруючий. У дочірніх громадах (філіалах), а саме в Лучках (угор. Lucska), в якому домінували кальвіністи, вірян східного обряду було 135, в Лажнянах, маєток (praedium) – 20, в Малих Залужцях (Kis-Zalacska) – 388. Тут в той час був учитель Андрій Чудакі, кількість учнів у школі – 54. У Великих Залужцях (Nagy-Zalacska) було 338 вірян, в Новому Орлівці, маєток (praedium) – 6, в Чечегові (Cseseho) – 231, в Кинцельові, маєток (Kincses) – 6. Разом парафія мала 1495 вірян.

Згодом настала епоха мадяризації (кінець XIX ст. – 1918 р.). Після прийняття шкільних законів Аппоньї (1907) мовна

ситуація різко змінилася. Шематизми цього періоду (наприклад, 1903 року) вказують на впровадження угорської мови як обов'язкової. У багатьох селах на півдні Земплина школи стали або суто угорськими, або «мішаними» (мадярсько-руськими), де рідна мова залишалася лише допоміжною для релігійного навчання.

Після розпаду Австро-Угорщини (1918) Гажин опинився у складі Чехословаччини. У Шематизмах 1920–30-х років зафіксовано перехід багатьох шкіл на словацьку мову через процес «словакізації» греко-католиків.

Проте релігійне навчання (катехизація) часто продовжувалося місцевим діалектом або церковнослов'янською мовою.

Асиміляція руської (української) людності прискорилася у подальший період і остаточно завершується в наші дні. Подібні зміни вже проходять і в багатьох селах сьогоденного Пряшівського краю, де проживали колись або де ще проживають русини-українці. Хвиля асиміляції йде подібними темпами, як під час міжвоєнної Чехословаччини на півдні Земплина.

Колісь руська (русинська) національність дорівнювала поняттю греко-католик, тому в статистиках рідко зустрічаємо руську національність.

Станом на 1880 рік статистика найбільше осіб руської людності реєструє в Бенятині (348 осіб), Гливицях (234) та Хоньківцях (250).

Нижче наводимо декотрі статистичні дані, які торкаються Гажина: 1880 рік – 582 жит., 508 слов., 39 мад., 8 нім., 6 рус., 21 немовл., 127 р.-кат., 328 гр.-кат., 71 реформ., 56 юд., 1890 – 598 жит., 534 слов., 4 мад., 45 нім., 3 рус., 12 інш., 124 р.-кат., 345 гр.-кат., 80 реформ., 1 інш., 48 юд., 1900 – 594 жит., 568 слов., 17 мад., 1 нім., 8 рус., 137 р.-кат., 340 гр.-кат., 78 реформ., 39 юд., 1910 – 676 жит., 574 слов., 66 мад., 1 рус., 35 інш., 135 р.-кат., 427 гр.-кат., 79 реформ., 1 еванг. а.в., 34 юд.

Перепис населення 1921 року реєстрував найбільшу кількість осіб руської національності у Фалкушівцях (574), Пустому Чермерному (33), Інячівцях (29) і Ястрабі (19) і лише 8 осіб руської національності у Гажині. Перепис населення 1930 року вже не фіксує в селі ні одну особу руської національності. Ось приклади з переписів 1921 і 1930 років: 1921 – 613 жит., 569 чхсл., 8 руськ., 11 мад., 23 євр., 2 інш., 130 р.-кат., 385 гр.-кат., 1 еванг. а.в., 59 реформ., 38 юд., 1930 – 561 жит., 557 слов., 4 чуж., 114 р.-кат., 366 гр.-кат., 3 еванг. а.в., 62 реформ., 15 юд., 1 інш. або без віросп.

Останній перепис населення 2021 року засвідчує навершення частини жителів Гажина до православ'я: 482 жит., 472 слов., 3 рус., 1 укр., 2 інш., 4 неств., 68 без віросп., 176 р.-кат., 12 еванг. а.в., 97 гр.-кат., 18 реформ., 79 правосл., 7 Свідки Єгов., 3 адвент., 5 інш. або неточно встанов. церкви, 1 ad hoc рух, 16 неств.

-мі-

Завезуть 114 тисяч росіян

До 2045 року Російська Федерація має намір штучно змінити демографічну карту захоплених українських територій.

Поки на лінії фронту тривають запеклі бої, у московських кабінетах уже фіналізували плани довгострокової колонізації Донеччини, Луганщини, Запоріжжя та Херсонщини. Згідно з оприлюдненими даними стратегії «розвитку» нових захоплених регіонів, Кремль розраховує до 2045 року переселити туди близько 114 тисяч цивільних осіб із території РФ.

Ця цифра – не просто статистичний показник, а частина цілеспрямованої політики з

розмивання української ідентичності. Завозячи лояльне до режиму населення, Росія намагається створити «живий щит» та змінити електоральний ландшафт на десятиліття вперед.

Аналітики зазначають, що такі дії є прямим порушенням міжнародного права, зокрема Женевської конвенції, яка забороняє державі-окупанту переміщувати частини власного цивільного населення на територію, яку вона окупує.

-р-

Помічена помилка

У № 8/2026 газети «Нове життя» (стор. 4) в статті «Сім десятиліть на варті пам'яті: Любовнянський музей святкує» в ході коректури дійшло до заміни частини статті, чим настав зсув, зокрема, в реченні «Важливу роль в збереженні духовної та пісенної спадщини регіону...». Просимо вибачення у читачів.

Ред.

В травні пригадуємо

150 років Емському указу (30 травня 1876 р.). Це не просто «заборона української мови», а спроба культурного геноциду. Указ був підписаний російським імператором Олександром II на німецькому курорті Емс. Він забороняв не лише друк книг українською, а й ввезення їх з-за кордону, театральні вистави та навіть друк нот з українськими текстами.

Чому це важливо зараз: Це історичне коріння сучасної війни. Росія століттями намагалася стер-

ти українську ідентичність, називаючи її «штучною».

100 років з дня вбивства Симона Петлюри (25 травня 1926 р.). Постать Голови Директорії УНР досі оточена радянськими міфами. Петлюра був застрелений сімома пострілами в Парижі більшовицьким агентом Самуїлом Шварцбардом. Суд над вбивцею перетворився на фарс, де через маніпуляції радянської розвідки жертву (Петлюру) звинуватили в антисемітизмі, щоб дискредитувати український рух у світі. С. Петлюра намагався побудувати соборну Україну в надскладних умовах.

450 років Острозькій академії (заснована 1576 р.). Це була перша вища школа у Східній Європі. Це був перший вищий навчальний заклад у слов'янському світі, який об'єднав «сім вільних наук» (граматику, риторику, діалектику, арифметику, геометрію, музику, астрономію) з вивченням грецької, латинської та старослов'янської мов. Тут працював першодрукар Іван Федорович (Федоров) і була надрукована знаменита «Острозька Біблія». Академія поєднала візантійські традиції та західноєвропейський ренесанс.

-мі-

НОВЕ ЖИТТЯ

FOUNDED BY THE CULTURE AND ARTS FOUNDATION

Vydáva Zväz Rusínov-Ukrajincov SR, IČO 00177725. Ročník 76. Šéfredaktor Miroslav Iľuk. Adresa redakcie: Janka Borodáča 5, 081 08 Prešov. Tel. 051/7733 707, e-mail: novezytta@nextra.sk, nove@centrum.sk. Náklad: 400 ks. Ročné predplatné 12,50 €. Štvrťročné predplatné 3,125 €. Objednávky na predplatné prijíma každá pošta a doručovateľ Slovenskej pošty, alebo e-mail: predplatne@sposta.sk. Objednávky do zahraničia vybavuje: Slovenská pošta, a.s., Stredisko predplatného tlače, Uzbecká 4, P.O. Box 164, 820 14 Bratislava 214, e-mail: zahranična.tlac@sposta.sk. Sadzba: QINET, Tlač: Grafotlač Prešov s.r.o. Ev. číslo EV 3301/09. Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín.

НОВЕ ЖИТТЯ

Видає Союз русинів-українців СР. Рік видання 76. Головний редактор Мiroslav Iľuk. Адреса редакції та адміністрації: 081 08 Пряшів, Янка Бордача, 5. Телелефон 051/7733 707, e-mail: novezytta@nextra.sk. Рукopиcи i фoтoгpaфії пoвертaються нa пpocьбy aвтoрa. Peдaкція зaлипae зa coбoю пpaвo cкopoчyвaти cтaтті. Cтaтті, пiдпиcaні aвтoрaми, вилoвлюють їх влacні пoгляди i нe oбoв'язкoвo зби-гаються з пoглядaми peдaкції.